

การพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่สู่ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์บนฐานศักยภาพชุมชนหัตถกรรมจักสาน จังหวัดยโสธร

วสันต์ บุญล้น^{1*}, รวมพล ไวยพจน์² และ สุพิชชาย์ ศรีลิขิตน์³

¹หมวดวิชาศึกษาทั่วไป วิทยาลัยชุมชนยโสธร

²สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยชุมชนยโสธร

³สาขาวิชาการจัดการทั่วไป วิทยาลัยชุมชนยโสธร

*wsanblone@gmail.com

บทคัดย่อ

การพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่สู่ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์บนฐานศักยภาพชุมชนหัตถกรรมจักสานจังหวัดยโสธร เป็นงานวิจัยเชิงพื้นที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่สู่ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ด้วยกระบวนการค้นหา ตีความเรื่องราวใหม่ให้ผลิตภัณฑ์ตอบโจทย์ร่วมสมัย ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมายเป็นช่างจักสานไม้ไผ่ จำนวน 20 คน ผลการวิจัย พบว่า

ปัจจุบันอาชีพจักสานไม้ไผ่เป็นอาชีพที่ได้รับความสนใจจากคนในชุมชนมากเพราะเป็นอาชีพที่ใช้ทักษะส่วนบุคคล ไม่ต้องย้ายถิ่นฐานไปทำงานที่เมืองใหญ่ และสามารถสร้างรายได้อย่างต่อเนื่องให้กับครอบครัว ในด้านวัตถุดิบ ชุมชนจักสานไม้ไผ่ทั้งพื้นที่ดอนและพื้นที่ลุ่มน้ำ จะใช้ไม้ไผ่สีสุกที่ปลูกตามหัวไร่ปลายนาของตน หรือทำymbบ้าน หรือภายในวัด มาใช้ในการจักสานเหมือนกัน

พื้นที่ดอน ช่างจักสานสืบทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษ ส่วนใหญ่มีทักษะการสานกระติบข้าวทุกคน หลักสูตรการออกแบบและผลิตแผ่นสานไม้ไผ่ย้อมสีธรรมชาติ จำนวน 30 ชั่วโมง มีผู้รับผิดชอบหลักสูตร คือนางสาวดาวเรือง วิเวกวินัย ได้ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ที่พัฒนาขึ้นจากการวิจัย คือแผ่นสานไม้ไผ่พระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

พื้นที่ลุ่มน้ำ ช่างจักสานสืบทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษ มีทักษะการสานลอบ ไซ หลักสูตรการออกแบบ และจักสานรูปทรงสัตว์ จำนวน 30 ชั่วโมง มีผู้รับผิดชอบหลักสูตร คือนายนภา คำหาญ ได้ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ที่พัฒนาขึ้นจากการวิจัย คือปลาสานไม้ไผ่

คำสำคัญ: ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ หัตถกรรมจักสาน ไม้ไผ่

The Development of Bamboo Basketry into Creative Products Based on the Potential of the Basketry Handicraft Community in Yasothon Province

Wasan Boonlone^{1*}, Roumpon Waiyapoj² and Suphichay Sriliphat³

¹General Education of Yasothon Community College

²Program in Local Government of Yasothon Community College

³Program in Management of Yasothon Community College

*wsanblone@gmail.com

Abstract

The objectives of this spatial research were to identify how to develop bamboo basketry into creative products through the process of searching, reinterpreting stories to make products meet contemporary needs with the community involvement.

This study was conducted based on a participatory action research process, the target group was 20 bamboo basketmakers in the area. The results of the research were as follows:

Bamboo basketry is currently attracting a lot of interest from members of the community since it is a career that utilizes personal skills, does not require relocation to large cities, and can be a steady source of income for the family. In terms of raw materials, bamboo basketry communities in both the upland and watershed areas will use ripe colored bamboo grown in their fields, at the end of their fields, or at the end of their villages, or within the temples to weave.

In the upland area, the basketmakers inherited the wisdom from their ancestors. Most of them are skilled in making bamboo containers. A 30-hour course on designing and manufacturing bamboo basket sheets with natural dyes. The person in charge of the course was Daorueng Vivekwin. Bamboo basketry products developed from research were bamboo sheets in the image of Her Majesty Queen Sirikit, the Queen Mother.

In the watershed area, basketry craftsmen inherited wisdom from their ancestors with the skill of making bamboo fish-trap. A 30-hour course on animal design basketry. The person in charge of the course was Napa Kamhan. Bamboo basketry products developed from research was bamboo woven fish.

Keywords: Creative Products, Basketry Handicraft, Bamboo

1. บทนำ

เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมอย่างหนึ่ง ที่เกิดจากการสอดขัดและสานกันของวัสดุที่เป็นเส้น เป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอย การสร้างเครื่องจักสานของมนุษย์โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์ ประสานกับขนบประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุในท้องถิ่นหรือชุมชนนั้นๆ

ชุมชนในพื้นที่จังหวัดยโสธรจะมีการตั้งถิ่นฐาน 2 ลักษณะ คือ การตั้งถิ่นฐานในที่ราบไกลจากแม่น้ำลำคลอง อาจเรียกว่าพื้นที่ดอน เช่น ชุมชนจักสานบ้านหนองเป่า ตำบลทุ่งนางโกล อำเภอมะนังยโสธร จังหวัดยโสธร ชุมชนจะอาศัยน้ำจากห้วย หนอง คลอง บึง ขนาดเล็กเป็นหลัก เพื่อใช้อุปโภค บริโภคและเป็นแหล่งอาหาร อีกลักษณะหนึ่งเป็นการตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น ชุมชนจักสานบ้านฟ้าห่วน ตำบลฟ้าห่วน อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร ชุมชนจะอาศัยน้ำในแม่น้ำเป็นปัจจัยดำรงชีพ การตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้ส่วนมากจะมีความอุดมสมบูรณ์กว่าการตั้งถิ่นฐานในลักษณะแรก จากลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ส่งผลให้ชาวยโสธรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก หลังฤดูทำนาจะมีอาชีพเสริมแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ และวิถีการดำรงชีวิต สำหรับอาชีพจักสานไม้ไผ่ถือเป็นอาชีพเสริมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

ปัจจุบันอาชีพจักสานไม้ไผ่ได้รับความสนใจจากคนในชุมชนมากเพราะเป็นอาชีพที่ใช้ทักษะส่วนบุคคล ไม่ต้องย้ายถิ่นฐานไปทำงานที่เมืองใหญ่ และสามารถสร้างรายได้อย่างต่อเนื่องให้กับครอบครัว แต่ด้วยเป็นงานฝีมือที่ไม่อาจใช้เครื่องจักรมาทดแทนได้ อาศัยศิลปะหรือหัตถศิลป์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีขนบแบบแผน การจักสานที่ได้รับการยอมรับกันในชุมชน มาใช้สร้างผลงานเพื่อใช้สอย และจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับครอบครัว พัฒนาการจึงเป็นไปอย่างช้าๆ ทั้งด้านรูปทรงและลวดลาย ในด้านวัตถุดิบ ชุมชนจักสานไม้ไผ่ทั้งพื้นที่ดอนและพื้นที่ลุ่มน้ำ จะใช้ไม้ไผ่สีสุกที่ปลูกตามหัวไร่ปลายนาของตน หรือทำยหมู่บ้าน หรือภายในวัด มาใช้ในการจักสานเหมือนกัน แต่เมื่อวิเคราะห์สภาพภูมิศาสตร์ วัตถุดิบ ศักยภาพช่างจักสาน เป้าหมายการผลิต และประเภทผลิตภัณฑ์ สามารถสรุปได้ว่า

พื้นที่ดอน ถ้าไม่มีความชื้นในเนื้อไม้ค่อยๆ ล้าปล้องมีความสมบูรณ์น้อยกว่าพื้นที่ลุ่มน้ำ ส่วนใหญ่มีทักษะการสานกระติบข้าวทุกคน การเหลาดอกจะใช้มีดเหลาดอกเป็นเส้นเล็กๆ จากนั้นจึงใช้กบเหลาดอกชุดเอาผิวไม้ ให้บางจนได้ขนาดที่ต้องการ โดยจะเหลาเส้นสั้นๆ เป็นเส้นแบนๆ บางๆ ตามขนาดและลวดลายของกระติบ สำหรับพื้นที่ดอนช่างจักสานจะมุ่งผลิตเพื่อจำหน่าย ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ กระติบข้าว มวย กระหยัง แอบข้าว ชั้นกระหยอง ครุ ซ้อง(รูปทรงสำหรับประดับตกแต่งบ้านเรือน)

พื้นที่ลุ่มน้ำ มีทักษะการสานลอบ ไช การเหลาดอกจะใช้มีดเหลาดอกเพียงอย่างเดียว โดยไม่ใช้กบเหลาดอกชุดจะเหลาเส้นยาวๆ เป็นเส้นกลมๆ เมื่อจับโค้งงอ มีความยืดหยุ่น แข็งแรง ไม่หักง่าย พื้นที่ลุ่มน้ำ จะมุ่งผลิตเพื่อใช้สอยในครอบครัว

อย่างไรก็ตาม จากสถานะเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนไป ช่างจักสานในพื้นที่ลุ่มน้ำเริ่มผลิตเครื่องจักสานเพื่อจำหน่าย เช่นเดียวกันกับช่างจักสานจากพื้นที่ดอน เนื่องจากมีความจำเป็นต้องหารายได้เข้าครอบครัว ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ลอบ ไช อีจู้ ซ้อง(รูปทรงสำหรับใช้งาน)

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่สู่ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 พื้นที่วิจัย

3.1.1 พื้นที่สำรวจสภาพภูมิศาสตร์ วัตถุประสงค์ ศักยภาพข้างจักสาน เป้าหมายการผลิต และประเภทผลิตภัณฑ์
ครอบคลุม 9 อำเภอในจังหวัดยโสธร

3.1.2 พื้นที่การเก็บข้อมูลเชิงลึก, จัดกระบวนการกลุ่ม และจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ 2 พื้นที่ ได้แก่
ตัวแทนพื้นที่ดอน คือ ชุมชนจักสานบ้านหนองเป่า ตำบลทุ่งนางโกล อำเภอมือยางยโสธร จังหวัดยโสธร
ตัวแทนพื้นที่ลุ่มน้ำ คือ ชุมชนจักสานบ้านฟ้าห่วน ตำบลฟ้าห่วน อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร

3.2 กลุ่มเป้าหมาย ตัวแทนช่างจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่จังหวัดยโสธร จำนวน 20 คน ได้แก่ ช่างจักสานจากชุมชน
บ้านหนองเป่า ตำบลทุ่งนางโกล อำเภอมือยางยโสธร จังหวัดยโสธร จำนวน 10 คน และช่างจักสานจากชุมชนบ้านฟ้าห่วน
ตำบลฟ้าห่วน อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร จำนวน 10 คน ทั้งนี้ได้มาจากกิจกรรมการสนทนากลุ่ม โดยมีการตั้งคำถามและ
วิเคราะห์ศักยภาพชุมชนร่วมกันของช่างจักสาน แล้วนำข้อมูลที่ได้เข้าสู่กระบวนการสะท้อนกลับข้อมูลในกิจกรรมประชุม
เชิงปฏิบัติการแกนนำชุมชนหัตถกรรมจักสานในระดับจังหวัด

3.3 เครื่องมือ

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน
เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ มีเทคนิคและเครื่องมือหลักที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การตั้งคำถาม, การปฏิบัติการ,
การสังเกต, การสัมภาษณ์เจาะลึก, การสนทนากลุ่ม

3.4 ขั้นตอนการวิจัย

3.4.1 สำรวจ และรวบรวมข้อมูลผู้ประกอบการอาชีพจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่จังหวัดยโสธร เพื่อวิเคราะห์สภาพภูมิศาสตร์
วัตถุประสงค์ ศักยภาพข้างจักสาน เป้าหมายการผลิต และประเภทผลิตภัณฑ์ ให้ครอบคลุม 9 อำเภอในจังหวัดยโสธร

3.4.2 กำหนดตัวแทนช่างจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่จังหวัดยโสธร จำนวน 20 คน เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมประชุม
เชิงปฏิบัติการแกนนำชุมชนหัตถกรรมจักสานในระดับจังหวัด กิจกรรมจัดเวทีพูดคุยชุมชนหัตถกรรมจักสานในระดับพื้นที่
กิจกรรมพัฒนา วิชาการ และปรับปรุงหลักสูตรการจักสานผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ กิจกรรมทดลองการจัดการเรียนการสอน
และกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการ ประเมินผลการดำเนินงาน

4. ผลการวิจัย

จากความมุ่งหมายของการวิจัย เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์
ด้วยกระบวนการค้นหา ความสำเร็จใหม่ให้ผลิตภัณฑ์ตอบโจทย์ร่วมสมัย ทั้งนี้ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน

บริบทชุมชนจักสานไม้ไผ่

จังหวัดยโสธร บริเวณพื้นที่ทางด้านเหนือ ซึ่งเป็นที่ดอน ได้แก่ อำเภอลำดวน อำเภอยางชุมน้อย อำเภอกุดชุม
อำเภอบำเหน็จณรงค์ อำเภอยางชุมน้อย และอำเภอน้ำขุ่นบางส่วน สภาพพื้นที่ทางด้านเหนือสุด
เป็นภูเขาเตี้ยๆ ลาดต่ำลงมาที่ราบตอนกลาง บริเวณที่ราบสภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย ไม่สามารถอุ้มน้ำ
เพื่อใช้ในการเกษตรได้อย่างเพียงพอ ชุมชนอาศัยน้ำเพื่อการเกษตรจากห้วย หนอง คลอง บึง ขนาดเล็กที่กระจายอยู่ตาม
พื้นที่ราบเนื่องจากไม่มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลผ่าน การทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักสามารถทำได้ปีละ 1 ครั้ง ภายหลังจากทำนา
ชาวบ้านจะต้องหาอาชีพอื่นทำเพื่อเลี้ยงครอบครัว ซึ่งพบว่ามีหลากหลายอาชีพแตกต่างกันไป เช่น ทอผ้า จักสานไม้ไผ่
เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ทำสวน ทำไร่มันสำปะหลัง เป็นต้น ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ มักมีทักษะการถนอมอาหาร
และการเก็บของป่า เพื่อใช้เป็นอาหารในหน้าแล้ง เช่น การทำปลาต้ม การทำปลาร้า การทำไข่มดแดง เป็นต้น

บริเวณพื้นที่ทางด้านใต้ ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำ ได้แก่ อำเภอค้อวัง อำเภอมหาชนะชัย อำเภอเมืองยโสธรบางส่วน และอำเภอคำเขื่อนแก้วบางส่วน สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม โดยลาดต่ำลงเรื่อยๆ จากพื้นที่ตอนกลางของจังหวัด สู่บริเวณลุ่มน้ำทางใต้ สภาพดินเป็นดินร่วนเหมาะแก่การเพาะปลูก แม่น้ำชี ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของภาคตะวันออกเฉียงเหนือไหลผ่านมาทางจังหวัดร้อยเอ็ด ผ่านพื้นที่อำเภอเมืองยโสธร อำเภอคำเขื่อนแก้ว อำเภอมหาชนะชัย และอำเภอค้อวัง แล้วไหลไปรวมกับแม่น้ำมูลบริเวณพื้นที่อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ก่อนจะลงสู่แม่น้ำโขง

ด้านวัฒนธรรม จังหวัดยโสธร ยังคงมีวิถีอีสาน ชุมชนศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา การทำบุญตักบาตร บุญประเพณีต่างๆ ยังพบเห็นทั่วไปทุกชุมชน ประชาชนในจังหวัดยโสธร ยังคงนิยมบริโภคข้าวเหนียว สังเกตได้จากการทำบุญตักบาตร มักจะใส่บาตรด้วยข้าวเหนียวหนึ่ง

ด้านเครื่องจักสานในชุมชนจังหวัดยโสธรเป็นอาชีพที่ได้รับความสนใจจากคนในชุมชนมากเพราะเป็นอาชีพที่ใช้ทักษะส่วนบุคคล พึ่งพาปัจจัยภายนอกชุมชนน้อย ไม่ต้องย้ายถิ่นฐานไปทำงานที่เมืองใหญ่ และสามารถสร้างรายได้อย่างต่อเนื่องให้กับครอบครัวในชุมชนจักสานไม้ไผ่ แต่ด้วยเป็นงานฝีมือที่ไม่อาจใช้เครื่องจักรมาทดแทนได้ อาศัยศิลปะหรือหัตถศิลป์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีขนบแบบแผนการจักสานที่ได้รับการยอมรับกันดีในชุมชน มาใช้สร้างผลงานเพื่อใช้สอย และจำหน่ายจนสร้างรายได้ให้กับครอบครัว พัฒนาการจึงเป็นไปอย่างช้าๆ ทั้งด้านรูปทรง และลวดลาย

สิ่งที่ค้นพบ

เมื่อวิเคราะห์สภาพภูมิศาสตร์ วัตถุประสงค์ ศักยภาพช่างจักสาน เป้าหมายการผลิต และประเภทผลิตภัณฑ์ สามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ตอน และพื้นที่ลุ่มน้ำ

แม้ว่าทั้ง 2 พื้นที่จะใช้ไม้ไผ่สีสุกที่ปลูกตามหัวไร่ปลายนาของตน หรือท้ายหมู่บ้าน หรือภายในวัด มาใช้ในการจักสานเหมือนกัน แต่ไม้ไผ่สีสุกจากพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งมีแม่น้ำชีและสาขาไหลผ่าน จะมีความชื้นในเนื้อไม้มากกว่า ลำปล้องสมบูรณ์มากกว่า ลำไผ่ขึ้นแน่นเต็มกอและสูงยาวกว่า แต่ขนาดและความยาวข้อปล้องไม่ต่างกันมากนัก จากสาเหตุดังกล่าว ช่างจักสาน ในพื้นที่ตอน จึงนิยมรับซื้อไม้จากพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อนำมาจักสานจากพ่อค้าที่ขนมาขายให้ถึงบ้าน เนื่องจากมีความสะดวก และลำไผ่สมบูรณ์สวยงามกว่าไม้ในชุมชน

ด้านศักยภาพ ทักษะฝีมือ มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษเช่นเดียวกัน แต่มีความชำนาญแตกต่างกัน กล่าวคือช่างจักสานจากพื้นที่ตอน จะมีทักษะการสานกระติบข้าวทุกคน การเหลาตอกจะเหลาเส้นสั้นๆ เป็นเส้นแบนๆ บางๆ ตามขนาดและลวดลายของกระติบ ส่วนช่างจักสานจากพื้นที่ลุ่มน้ำ จะมีทักษะการสานลอบ ไช การเหลาตอกจะเหลาเส้นยาวๆ เป็นเส้นกลมๆ เมื่อจับโค้งงอ มีความยืดหยุ่น แข็งแรง ไม่หักง่าย

ด้านเป้าหมายการผลิต พื้นที่ตอนช่างจักสานจะมุ่งผลิตเพื่อจำหน่าย เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงด้านการจักสาน การคมนาคมขนส่งสะดวก เช่น ชุมชนบ้านนาสะเมย์ ชุมชนบ้านทุ่งแต่ เป็นต้น ช่างจักสานที่มีกำลังซื้อจะรับซื้อจากช่างจักสานทั่วไปในชุมชน เพื่อขายให้กับพ่อค้าคนกลางนอกชุมชนอีกที พ่อค้าคนกลางที่ต้องการชิ้นงานจำนวนมากมีความรวดเร็วในการสาน มักจะเลือกช่างสานที่มีความชำนาญ ฝีมือดี ให้ทำงานเฉพาะส่วน อาจแบ่งเป็น ช่างจักเหลาตอก ช่างขึ้นโครง ช่างสาน ช่างประกอบเก็บริม

ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำจะมุ่งผลิตเพื่อใช้สอยในครอบครัว กรณี ลอบ ไช ทุกหลังคาเรือนจะสานเก็บไว้ใช้ เพื่อหาปลา ซึ่งมีตลอดทั้งปี ช่างจักสานกลุ่มนี้จะคัดเลือกไม้และจักเหลาตอกเอง ขึ้นโครง สาน ประกอบเก็บริมด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม จากสถานะเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนไป ช่างจักสานในพื้นที่ลุ่มน้ำเริ่มผลิตเครื่องจักสานเพื่อจำหน่าย เช่นเดียวกันกับช่างจักสานจากพื้นที่ตอน เนื่องจากมีความจำเป็นต้องหารายได้เข้าครอบครัว

ด้านประเภทผลิตภัณฑ์ จะมีความแตกต่างกันตามวิธีการดำรงชีวิตและอาชีพ โดยพื้นที่ตอน ได้แก่ กระจิบข้าว มวย กระจิบยัง แอบข้าว ชั้นกระหย่อง ครุ ซ้อง(รูปทรงสำหรับประดับตกแต่งบ้านเรือน) ฯลฯ พื้นที่ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลอบไซ อีจู้ ซ้อง (รูปทรงสำหรับนำไปใช้งาน) ฯลฯ

การตีความเรื่องราวใหม่ให้ผลิตภัณฑ์ตอบโจทย์ร่วมสมัย

จากข้อมูลดังกล่าวสามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่สู่ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ โดยแบ่งพื้นที่ดำเนินกิจกรรมออกเป็น 2 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ตอน เลือกชุมชนบ้านหนองเป่า เป็นชุมชนดำเนินการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ แผ่นสาน ไม้ไผ่ ซึ่งชุมชนได้นำแรงบันดาลใจมาจากการได้รับรู้และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ทรงอนุรักษ์ และฟื้นฟูงานหัตถกรรมพื้นบ้านในพื้นที่ชนบท รวมถึงงานจักสานไม้ไผ่ด้วย ในเบื้องต้นชุมชนบ้านหนองเป่า มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างหลักสูตรการออกแบบและผลิตแผ่นสานไม้ไผ่ ย้อมสีธรรมชาติ และพื้นที่ลุ่มน้ำ เลือกชุมชนบ้านฟ้าห่วน เป็นชุมชนดำเนินการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ปลา ซึ่งนำแรงบันดาลใจมาจากปลาแซ่ ซึ่งเป็นปลาลุ่มน้ำฟ้าห่วนที่กำลังจะสูญพันธุ์ ในเบื้องต้นชุมชนบ้านฟ้าห่วน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างหลักสูตรการออกแบบและจักสานรูปทรงสัตว์

ภาพที่ 1 ผลงานจากงานวิจัย แผ่นสานไม้ไผ่พระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เจ้าของผลงาน คือ นางสาวดาวเรือง วิเวกวินย์

ภาพที่ 2 ผลงานจากงานวิจัย ปลาแซ่ไม้ไผ่ เจ้าของผลงาน คือ นายนภา คำหาญ

ภาพที่ 3 นายวสันต์ บุญล้ำ ถ่ายภาพร่วมกับปลาแช่ไม้ไผ่ เพื่อเทียบขนาดผลิตภัณฑ์ต้นแบบ

ภาพที่ 4 ผลงานจากงานวิจัย เจดีย์สานไม้ไผ่ เจ้าของผลงาน คือ นางสาวศศิ หวังผล

ภาพที่ 5 ผลงานจากงานวิจัย ก่องเก็บของไม้ไผ่เอนกประสงค์ เจ้าของผลงาน คือ นางสาวสุจิตรา แสงใสแก้ว

หลักสูตรที่พัฒนา จำนวน 2 หลักสูตร ดังนี้

1.หลักสูตรการออกแบบและผลิตแผ่นสานไม้ไผ่ย้อมสีธรรมชาติ จำนวน 30 ชั่วโมง มีผู้รับผิดชอบหลักสูตร คือ นางสาวดาวเรือง วิเวกวินย์

ภาพที่ 6 นางสาวดาวเรือง วิเวกวินย์ และครอบครัว ถ่ายภาพร่วมกับผลงานแผ่นสานไม้ไผ่พระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

2.หลักสูตรการออกแบบและจักสานรูปทรงสัตว์ จำนวน 30 ชั่วโมง มีผู้รับผิดชอบหลักสูตร คือ นายนภา คำหาญ

ภาพที่ 7 ผลงานปลาแซ่ไม้ไผ่ ของนายนภา คำหาญ จากหลักสูตรการออกแบบและจักสานรูปทรงสัตว์ จัดแสดงในนิทรรศการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวงและเสวนาวิชาการ เรื่อง “ช่างศิลป์ถิ่นไทย วิถีร่วมสมัย” ระหว่างวันที่ 15-20 พฤศจิกายน 2565 ณ หอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร (BACC) ชั้น 5

ภาพที่ 8 ผลงานปลาแซ่ไม้ไผ่ ของนายนภา คำหาญ จากหลักสูตรการออกแบบและจักสานรูปทรงสัตว์ จัดแสดงในงาน Galleries' Nights Bangsaen 2022 วันที่ 25 พฤศจิกายน 2565 ณ ร้าน Hidden Lab บางแสน อำเภอมือทองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

ภาพที่ 9 ผลงานปลาชี่ไม้ไผ่ ของนายนาภา คำหาญ จากหลักสูตรการออกแบบและจักสานรูปทรงสัตว์ จัดแสดงในงานสัมมนา เรื่อง “วิทยาลัยชุมชน สถาบันอุดมศึกษา สร้างโอกาสแก่ชุมชน” วันที่ 25 มกราคม 2566 ณ ห้องแถลงข่าว อาคารพระจอมเกล้า สำนักงานปลัดกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม กรุงเทพมหานคร

ได้ดำเนินการทดลองจัดการเรียนการสอนหลักสูตรการออกแบบและผลิตแผ่นสานไม้ไผ่ย้อมสีธรรมชาติ จำนวน 30 ชั่วโมง มีนางสาวดาวเรือง วิเวกวินย์ และคณะ เป็นวิทยากรปฏิบัติการ และมีแหล่งเรียนรู้ด้านจักสานไม้ไผ่ในชุมชน คือ พิพิธภัณฑสถานเครื่องจักสานคนลุ่มน้ำป่าห่วน วัดป่าห่วนใต้ ตำบลป่าห่วน อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร

ภาพที่ 10 การจัดกิจกรรมการจักสานไม้ไผ่ ณ พิพิธภัณฑสถานเครื่องจักสานคนลุ่มน้ำป่าห่วน วัดป่าห่วนใต้ ตำบลป่าห่วน อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร

5. อภิปรายผลการวิจัย

เครื่องจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่จังหวัดยโสธร จากการดำเนินงาน พบว่า ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่ามีการทำเครื่องจักสานในยุคก่อนประวัติศาสตร์ แต่ในแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งอยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเช่นเดียวกัน ได้พบลายกดประทับเครื่องจักสานไม้ไผ่ลงบนเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีอายุประมาณ 5,000 ปีมาแล้ว คืออยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2506-2508 ในสมัยสงครามเวียดนาม ทหารสหรัฐอเมริกา ร่วมกับฝ่ายพันธมิตรอังกฤษ, ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ ได้เข้ามาสร้างสนามบิน Crown Airfield ที่อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดยโสธร ได้ถ่ายภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ และปรากฏว่ามีภาพการนำเครื่องจักสานไม้ไผ่มาใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

เมื่อวิเคราะห์สภาพภูมิศาสตร์ วัตถุประสงค์ ศักยภาพช่างจักสาน เป้าหมายการผลิต และประเภทผลิตภัณฑ์ ในพื้นที่จังหวัดยโสธร โดยเฉพาะเมื่อนำเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันที่พบในอดีตจากพื้นที่ต่างๆ มาพิจารณาร่วมด้วย สามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ดอน และพื้นที่ลุ่มน้ำ

ด้านบริบททางวัฒนธรรม จังหวัดโยธธร ยังคงมีวิถีอีสาน ชุมชนศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา การทำบุญตักบาตร บุญประเพณีต่างๆ ยังเห็นทั่วไปทุกชุมชน ประชาชนในจังหวัดโยธธร ยังคงนิยมบริโภคข้าวเหนียว สังเกตได้จากการทำบุญตักบาตร มักจะใส่บาตรด้วยข้าวเหนียวหนึ่ง ช่างจักสานส่วนใหญ่ที่สืบทอดภูมิปัญญาจักสานมาจากบรรพบุรุษ จะมีทักษะการสานกระติบข้าวเพื่อใส่ข้าวเหนียวหนึ่งเป็นพื้นฐาน เนื่องจากในอดีตกระติบข้าวถูกใช้ใส่ข้าวเหนียวหนึ่งทดแทน ใบตอง เพราะสานสองชั้น เก็บความร้อนและระบายอากาศได้ดีกว่า ข้าวเหนียวหนึ่งจึงไม่บูดเน่า กระติบข้าวเหนียวเป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษคิดค้นขึ้นมาอย่างแยบยล เพราะพื้นที่อีสานในอดีตแห้งแล้ง ประกอบกับต้องต้อนรับวัวควายไปเลี้ยง และชายในพื้นที่ห่างไกลเวลานาน การคิดค้นหาวิธีเก็บ หรือแปรรูปข้าวปลาอาหารให้อยู่ได้นาน จึงเป็นสิ่งจำเป็น สอดคล้องกับ

Wiboon Leesuan [1] กล่าวถึง เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งของภาคอีสาน คือ วัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว ซึ่งเหมือนกับข้าวเหนียวหรือล้านนาไทย จากวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียวนี้ทำให้เกิดงานหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคข้าวเหนียวที่สำคัญสองชนิด คือ เครื่องจักสาน และเครื่องปั้นดินเผา งานหัตถกรรมทั้งสองนี้ นับว่าเป็นงานหัตถกรรมของชาวอีสานที่อาจจะได้รับการสืบทอดกันมานับพันๆ ปีแล้วก็ได้

เครื่องจักสานในชุมชนจังหวัดโยธธรเป็นอาชีพที่ได้รับความสนใจจากคนในชุมชนมากเพราะเป็นอาชีพที่ใช้ทักษะส่วนบุคคล โดยไม่ต้องย้ายถิ่นฐานไปทำงานที่เมืองใหญ่ และสามารถสร้างรายได้อย่างต่อเนื่องให้กับครอบครัวในชุมชนจักสานไม้ไผ่ แต่ด้วยเป็นงานฝีมือที่ไม่อาจใช้เครื่องจักรมาทดแทนได้ อาศัยศิลปะหรือหัตถศิลป์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีขนบแบบแผนการจักสานที่ได้รับการยอมรับกันในชุมชน มาใช้สร้างผลงานเพื่อใช้สอย และจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับครอบครัว พัฒนาการจึงเป็นไปอย่างช้าๆ ทั้งด้านรูปทรง และลวดลาย สอดคล้องกับ

Wiboon Leesuan [2] กล่าวถึง ความสามารถพิเศษของช่างพื้นบ้านนั้นเกิดจากทักษะการฝึกฝนจนมีฝีมือสูง แต่ไม่มีใครมีการแสดงออกของความคิดสร้างสรรค์อย่างศิลปิน ทั้งนี้เพราะการสร้างงานหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมของช่างพื้นบ้านมักจะอยู่ในกรอบของขนบนิยมที่สืบทอดกันมาในกลุ่มชนของตน ทั้งรูปแบบและลวดลาย เพราะสิ่งเหล่านี้ผูกพันอยู่กับขนบประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตของกลุ่มชน จึงทำให้ช่างพื้นบ้านทั่วไปไม่สามารถแสดงความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างอิสระ เหมือนการสร้างสรรคงานศิลปกรรมของศิลปิน เป็นเหตุให้ช่างพื้นบ้านส่วนมากแสดงอารมณ์และความสามารถของตนออกมาด้วยความละเอียดประณีตของผลงาน เช่น ช่างจักสานพื้นบ้านที่มีฝีมือดี มีความสามารถสูงก็จะแสดงความสามารถของตนให้ปรากฏออกมาที่ความละเอียดประณีตของลวดลาย มากกว่าที่จะสร้างรูปทรงหรือลวดลายที่แปลกใหม่ ผิดแปลกไปจากแบบแผนที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ สอดคล้องกับ

Daowrueang Wivekvin [3] กล่าวถึง ชุมชนบ้านชั้นไคใหญ่ เขาแก่งเรือสานซ้อง จะให้เขามาสานกระติบ สานมวยเหมือนชุมชนบ้านนาสะเมย์ หรือบ้านทุ่งแต่ เขาก็ไม่ยอมทำ เพราะพ่อแม่ปู่ย่าตายายเขาสอนสานซ้องมาตั้งแต่เด็ก และมีความเสี่ยงที่จะสานแล้วไม่สวยเหมือน ชุมชนที่เขาเคยสาน ถ้าขายไม่ได้ก็จะมีรายได้เข้าครอบครัว

จากสถานะเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนไป ช่างจักสานในพื้นที่ลุ่มน้ำเริ่มผลิตเครื่องจักสานเพื่อจำหน่ายเช่นเดียวกับช่างจักสานจากพื้นที่ตอน เนื่องจากมีความจำเป็นต้องหารายได้เข้าครอบครัว การเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยของหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้น มีผลกระทบต่อช่างพื้นบ้านทั้งแง่บวกและลบคือ ในแง่บวกทำให้มีการพัฒนาฝีมือช่าง แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการทำลายฝีมือช่างที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นให้สูญไป หากช่างพื้นบ้านทำงานตามความต้องการของตลาดมากเกินไป ลักษณะเช่นนี้ค่อนข้างจะมีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การผลิตหัตถกรรมในรูปของหัตถอุตสาหกรรมที่ต้องการปริมาณมาก และใช้เวลาน้อย ซึ่งเป็นการทำลายฝีมือช่างพื้นบ้านลงไปอย่างมาก ในปัจจุบันเป็นการผลิตแบบหัตถอุตสาหกรรมตามความต้องการของผู้บริโภค ช่างเป็นเพียงผู้ทำตามสั่ง ช่างจึงแทบจะไม่ต้องใช้ความสามารถพิเศษเฉพาะตนเลยเพียงทำตามต้นแบบเท่านั้น สอดคล้องกับ

Sodsee Wangpon [4] กล่าวถึง เราอยากทำงานสร้างสรรค์ แต่ครอบครัวมีค่าใช้จ่ายทุกวัน เราต้องจักสานสิ่งที่ขายง่าย ขายได้เรื่อยๆ ก่อน แน่นนอนว่า หน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาหาอยากให้เราทำงานสร้างสรรค์ อยากให้มีความแปลกใหม่ สานกระติบข้าวใหญ่ๆ เพื่อไปประดับร้านอาหาร สานแจกันหรือพานพุ่มเพื่อใช้ประดับตกแต่งโรงแรม

แต่ละครั้งลูกค้าก็จะอยากได้รูปแบบที่ไม่ซ้ำเดิม เราก็จะต้องออกแบบใหม่ ทำให้งานซ้ำ ในระดับกลุ่ม จึงไม่ค่อยมีคนสนใจ ทำเท่าใดนัก แต่ถ้าระดับบุคคลนั้นมีอยู่

นอกจากงานวิจัยครั้งนี้ จะต้องรู้หลักสูตร การทดลองการจัดการเรียนการสอน และแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ด้านงานจักสานไม้ไผ่แล้ว ยังสามารถกล่าวได้ว่า

ชุมชนจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่จังหวัดยโสธร ส่วนใหญ่จะจักสานอยู่ที่ครัวเรือนของตนเป็นหลัก เนื่องจากมีความสะดวก ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น บางครอบครัวมีบุตรหลานหรือผู้สูงอายุต้องดูแล บางครอบครัวเลี้ยงวัวควายต้องคอยให้ หญ้าให้กิน บางครอบครัวเป็นร้านค้าขายของชำ เป็นต้น สอดคล้องกับ

Sonklin Lakhon [5] กล่าวถึง การจัดตั้งกลุ่มจักสานไม้ไผ่ แล้วดำเนินงานไปเรื่อยๆ ในแต่ละปี มีสิ่งต่างๆ ให้ได้ เรียนรู้เรื่อยๆ กลุ่มจักสานบ้านหนองเป่า สมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ สอบถามแล้วก็ไม่อยากรับตำแหน่งประธานหรือ กรรมการ เนื่องจากไม่อยากเข้าประชุมบ่อยๆ ตามที่หน่วยงานจัด การติดต่อราชการ การเดินทาง การประสานงาน เป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุไม่อยากทำ จะสังเกตได้จาก หากหน่วยงานมีจัดประชุมที่หมู่บ้าน สมาชิกกลุ่มจักสานบ้านหนองเป่า จะเข้าร่วมกิจกรรมพร้อมหน้าพร้อมตา แต่เมื่อปิดการประชุม ทุกคนจะกลับบ้าน วันต่อมาจะสานไม้ไผ่อยู่ครัวเรือนของตน เหมือนเดิม หรือรวมกันเป็นกลุ่มบ้านใกล้เคียง เพื่อจะได้มีเวลาดูแลครอบครัวของตนไปด้วย นี่เป็นวิถีของชุมชนจักสาน บ้านเรา

จึงสามารถกำหนดแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาในระดับจังหวัด โดยใช้ศักยภาพและความต้องการของชุมชน มาเป็นตัวกำหนดแนวทางการพัฒนา ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ เรียกว่า “ฐานชุมชน” มาพิจารณาร่วมกัน

และเมื่อจะกำหนดแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาในระดับชุมชน ก็จะต้องใช้ ศักยภาพและความต้องการ ของครัวเรือนมาเป็นตัวกำหนดแนวทางการพัฒนา ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ เรียกว่า “ฐานครัวเรือน” มาพิจารณาร่วมด้วย สอดคล้องกับ

Prayoon Somwang [6] กล่าวถึง สมาชิกกลุ่มจักสานบ้านหนองเป่า เป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง การดำเนินงาน อย่างต่อเนื่อง เป็นที่รู้จักทั้งจากชุมชนอื่นและหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาติดต่อ ส่วนหนึ่งที่ต้องยอมรับคือ สมาชิกกลุ่มแต่ละคน เป็นตัวแทนของครอบครัวคนในชุมชน ถ้าสมาชิกกลุ่มจักสานได้รับการพัฒนา ก็เหมือนกับว่า ชุมชนได้รับการพัฒนาไปด้วย

สำหรับการขยายผลการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนนั้น ได้จัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชน ในชุมชน และได้นำผลิตภัณฑ์ที่ได้พัฒนาขึ้นไปจัดนิทรรศการ ช่วงงานประเพณีบุญบั้งไฟจังหวัดยโสธร ประจำปี พ.ศ.2565 วันที่ 11-15 พฤษภาคม 2565 ณ วิมานพญาแถน อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร เพื่อรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน ทั่วไป สอดคล้องกับ

Wandee Suthinarakon [7] กล่าวถึง เมื่อมีการแสวงหาความรู้จากความจริงด้วยวิธีการวิจัย นักวิจัยต้องนำผลไปใช้ และให้อยู่ในกรอบของกระบวนการวิจัย

สอดคล้องกับ

Napa Khamhan [8] กล่าวถึง ชิ้นงานที่เราพัฒนาขึ้นมาใหม่ จำเป็นจะต้องเอาไปทดลองตลาด ให้คนอื่น ๆ ได้เห็น เราอาจจะบอกว่าชิ้นงานเราสวยงาม ละเอียดประณีต หรือแม้แต่ว่ามีความสร้างสรรค์ แต่ประสบการณ์แต่ละคนไม่เหมือนกัน เห็นมาไม่เหมือนกัน คนอื่นอาจไม่คิดเหมือนเรา คนอื่นติชมบ้าง เราจะได้นำมาปรับปรุงชิ้นงานให้ดีขึ้นต่อไป

6. ข้อเสนอแนะการวิจัย

6.1 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานภาคเอกชนที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการส่งเสริม สนับสนุนกลุ่มจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่จังหวัดยโสธรที่ใช้ “ฐานชุมชน” ในการวิเคราะห์ศักยภาพ ความต้องการ ปัญหา และอุปสรรค

6.2 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสายพันธุ์ไม้ไผ่ที่เหมาะสมต่อพื้นที่และการนำมาใช้สานเครื่องจักสานชนิดต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรได้ปลูกไม้ไผ่ได้เพียงพอและตรงกับความต้องการของกลุ่มจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่จังหวัดยโสธร

6.3 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาจักสานไม้ไผ่ทั้งในระดับพื้นที่และระดับประเทศ

6.4 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมงานวิจัยด้านงานจักสานไม้ไผ่ในประเทศไทย

6.5 จากการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ พบว่า ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุน การบูรณาการการดำเนินงานวิจัยร่วมกันของนักวิจัยจากชุมชน วิทยาลัยชุมชนหรือสถาบันการศึกษาที่ใกล้ชิดกับชุมชน และสถาบันการศึกษาที่เชี่ยวชาญเฉพาะทาง จึงจะสามารถส่งผลกระทบต่อทั้งระดับพื้นที่และสามารถขยายผลการพัฒนาได้

7. เอกสารอ้างอิง

- [1] Wiboon Leesuwat, (1996). Wicker in Thailand. (2th ed.). O.S. Printing House, Bangkok. (In Thai)
- [2] Wiboon Leesuwat, (1999). Folk arts and crafts. (2th ed.). Compact Print Co.Ltd., Bangkok.(In Thai)
- [3] Daowrueang Wivekvin, Personal communication, May 16, 2022.
- [4] Sodsee Wangpon, Personal communication, May 16, 2022.
- [5] Sonklin Lakhon, Personal communication, May 16, 2022.
- [6] Prayoon Somwang, Personal communication, May 16, 2022.
- [7] Wandee Suthinarakon, (2017). Participatory Action Research and Conscious Process. (2th ed.). Siam publishing house, Bangkok. (In Thai)
- [8] Napa Khamhan, Personal communication, May 16, 2022.